

Krešimir ŠIMIĆ

O osobnom tonu u teologiji

Da teolozi odgovaraju na pitanja koja nitko ne postavlja, tvrdio je – a tko drugi, nego jedan od njezinih najglasovitijih kritičara – Friedrich Nietzsche. On je smatrao da teolozi konstruiraju pitanja pa onda i odgovore polazeći od dogmatskih pretpostavki, a ne od života. Slično su kasnije mislili i mnogi glasoviti i manje poznati teolozi. Ali – tko će reći što je život? Nietzsche? Nietzsche sam sebi? Govori li on samomu sebi kao da su dvojica, jer se njegovo srce opire vjerovati da je ljubav mrtva, jer ne podnosi užas samoće? Govori li život sam? Ako govori, *kako* govori? Tko je vlastan čuti ga? Svatko? Samo izabrani, prosvijećeni – oni sposobni skinuti Izidin veo? Mi kršćani uvjereni smo – barem bismo to trebali biti – da je život zapravo osoba, pa da onda život progovara *osobno*. To – da ponešto anticipiram – ne znači govoriti personificirano, već politropično (grč. *polytropōs*) – *na više načina* i tijelom, u *Sinu* (grč. *en Huiō*). »Više puta i na više načina Bog nekoć govoraše ocima po prorocima; konačno, u ove dane, progovori nama u Sinu« (Heb 1, 1–2). Takav osobni govor ima svoj poseban *ton*, *takt*. Čini mi se stoga da je važnije – od poigravanja s pitanjem odgovara li teologija na pitanja koja nitko, izuzev, dakako, teologa, ne postavlja – pitanje ima li teološki diskurs svoj specifičan *ton*, *takt*. Ono što nekako razlikujemo od diskurzivnoga sadržaja. No je li uopće moguće govoriti o diskurzivnom tonu, tonu u tekstu? Mogu li se izolirati distinktivne oznake jednoga tekstualnoga tona, kako prepoznati tonalnu razliku, u koje bismo se odrednice mogli uprijeti, a da to nije ni stil, ni retorika, ni tematika? Je li ton, zapravo, samo tonalna razlika koja figurativno upućuje na jedan društveni kod, na običaje skupine, na ponašanje kaste pomoću velikoga broja releja koji nemaju ništa više s visinom ili bojom glasa? To su pitanja koja je postavio Jacques Derrida u svojem eseju *D'un ton apocalyptique adopté naguère en philosophie* (1983.). U konačnici, nije li norma teološkoga diskursa, kao i filozofskoga, upravo atonalnost?

Prvi – koliko vidim, što nije bogzna koliko – koji je pisao o tonu (u filozofiji) bio je filozof koji se uglavnom smatra prvi po nečem drugom (stvarnost kakvu poznajemo oblikovana je našim načinom spoznavanja, što se drži za *kopernikanski obrat* u filozofiji). Riječ je, naravno, o jednom *prosvijećenom*, o *Aufkläreru* Immanuelu Kantu. On je 1796. godine objavio pamflet *Von einem neuerdings erhobenen vornehmen Ton in der Philosophie*. U njemu se na jedan prilično zajedljiv način obrušio na modernu filozofiju. Ta moderna filozofija, smatra Kant, zasniva se na unutrašnjoj objavi, mistici,

zanesenjaštvu. U njoj se nalazi stanoviti mistični takt, skok od pojmova prema onomu što se ne može misliti, mogućnosti dohvaćanja onoga što pojam ne doseže, očekivanja tajni. To nije, smatra Kant, ništa drugo nego zanesenjaštvo! Zanesenjaci se prave da su mistagozi. Slušaju vlastiti glas, koji navode da im kaže ono što oni hoće. Oni zavode ne samo sami sebe nego i druge, svoje sljedbenike. Stavljaju se iznad *običnih* ljudi vlastitom agogičkom funkcijom. Žele privući, zavesti, povesti prema otajstvu koje im je otkriveno. Otkrivenje, apokalipsa i upućivanje u otajstvo rezervirani su samo za njih. Zato ih ljubomorno čuvaju. Oni ono otajstveno koje im je otkriveno nikada ne prenose običnim govorom. Oni govore jednim »otmjanim tonom« (*vornehmen Ton*). To se dakako odnosi i na ton modernoga filozofskoga diskursa.

Kant je – napominje Derrida – »otmjani ton« modernih filozofa doduše izvrgao ruglu, ali to ne znači da se rugao tonu samomu po sebi. Kant ne napada prave aristokrate, doista otmjene osobe, nego samo one koji si umišljaju ili se prave otmjeni, one koji povisuju ton u filozofiji. Kant ne optužuje ni visinu otmjenoga tona kad je ona opravdana, već samo podizanje tona onih koji su uzurpirali vlastite pozicije. On se obrušava – ističe Derrida – na oponašanje tona, njegovu fikciju, na lažan, krivotvoren ton, a ne na ton sam. Kantovo razlikovanje tonova zasniva se na razlikovanju »glasa uma« i »glasa proroštva«. Upravo na to – na razlikovanje (*différance*) – usmjerio se Derrida i onda je u samom Kantovu pamfletu vidio jedan poseban ton. To je, smatra »nestašni Parižanin« (W. J. Bate), apokaliptičan ton. Kant naime piše o »smrti filozofije«. Ta smrt nastupila je zbog natprirodnih otkrivenja, vizija koje izazivaju mistične egzaltacije, zanesenjačkih vizija. Upravo apokaliptički ton – smatra Derrida – uvelike određuje suvremeni filozofski diskurs (Hegelova eshatologija, Nietzscheova eshatologija, marksistička eshatologija – kraj povijesti, kraj čovjeka, kraj klasne borbe, kraj religija, kraj kršćanstva, kraj morala, kraj subjekta, kraj zapada itd.). On je dramatičan, ultimativan, proročki. Najavljuje velike prijelome i završetke, ali ne daje stabilne argumente za takve tvrdnje. Takvim dakle tonom piše i sam Kant. Pritom uspostavlja i hijerarhiju: razlikovanje između onih koji znaju i onih koji ne znaju, između legitimne uporabe razuma i njegovih »patologija«, pravoga kraja i lažnoga kraja.

Zanimljiviji od pisanja o samoj smrti filozofije – jer je uvijek bilo i bit će filozofske mistifikacije i spekulacije o kraju i krajevima – jest nekovrsni zakon po kojem je tek moguće da se neprestano piše o kraju, krajevima, smrti. Taj je zakon – drži Derrida – lutanje imena daleko od stvari, labava referencija, labavost znaka u odnosu prema stvari, što otvara prostor za promjenu značenja, za izokretanje. Iz uvjerenja da je »u početku« labava referencija, Derrida izvodi tvrdnju da srž apokaliptike nije najava stvarnoga kraja svijeta ili filozofije, da se njome ne razotkriva istina, ne skida Izidin veo niti se nudi konačno razjašnjenje. Riječ je o retoričkoj gesti razotkrivanja tekstualnih praznina. Ne postoji čisti govor, bez figuracije, bez »tona«. Svako otkrivanje otkriva novo prikriivanje. Apokalipsa je zato strukturna, a ne povijesna. Apokalipsa bez apokalipse, bez otkrivenja. Katastrofa i propast same apokalipse. Zatvaranje bez kraja, kraj bez kraja. Derrida dakle ne *ruši* Kanta, nego pokazuje da ni kritički razum

– onaj koji, prema Kantu, ništa ne opisuje, ne kazuje išta opisivo, koji diktira, propisuje, naređuje (*dictamen rationis*) – ne može govoriti izvan retorike, autoriteta i obećanja konačnosti. Apokaliptički ton nije stoga devijacija filozofije – on je jedan od njezinih stalnih, problematičnih načina govora. Njezin specifičan ton, takt.

Ton je, da ponovim, u Kantovu pamfletu specifičan apokaliptički glas modernih filozofa – mistagoga, lažnih prosvjetitelja, zanesenjaka koji se oslanjaju na osjećaje, proroštva, unutrašnje glasove, utvare. To je glas koji modernim mistagogima govori osobno, kroz ono što je posve njihov idiomatski osjećaj, njihova želja ili uгода. Za Derridu je ton, apokaliptički ton – koliko sam razumio, koliko se Derrida uopće može razumjeti ili, možda točnije, kako se Derrida uopće može razumjeti – ton u tekstu, tekstualni ton, otkrivanje *différance*, neprestano odgađanje, dolazak i odlazak, razotkrivanje same tekstualnosti znanja. Takav ton, smatra Derrida, stran je teološkom diskursu jer »znak i božanstvo« imaju isto mjesto i vrijeme nastanka. Doba znaka u biti je teološko. Ono možda nikada ne će moći *skončati*. Ponešto od apokaliptičkoga tona, ističe sam apokaliptičar Derrida, odzvanja u infinitističkim teologijama (*les théologies infinitistes*) – prema kojima je bog beskonačan i uvijek izmiče razumijevanju i jeziku, bog u stalnom povlačenju.

Usuprot apokaliptičaru Derridi, uvjeren sam, postoji, moguć je, apokaliptički ton teološkoga diskursa koji nije nužno ton *infinitističkih teologija*. Pritom, dakako, nije riječ ni o »otmjenom tonu« mistagoga, zanesenjaka, raspamećenih apokaliptičara ni o apokaliptici teologa »Božje smrti« (Thomas J. J. Altizer, primjerice, govorio je da je Božje utjelovljenje apokalipsa – događaj kojim Bog prestaje biti »gore, izvan svijeta« i potpuno ulazi u povijest). To nije ton modernih proroka ni ton kojim govori um, ni ton jedne *onto-eshato-teologike*, ni ton diferencije. U teološkoj apokaliptici nije riječ o otkrivanju »glasa« personificiranoga zakona, već onoga uistinu *osobnoga*. Osobe. Života. Ton takvoj apokaliptici daje *tonos* (lat. *tonus*) – zategnutost, povezanost, uzglobljenost s onim koji je Život i Istina: Isusom Nazarećaninom. S onim koji Ivanu apokaliptičaru govori: *grápson!* Piši! (usp. Otk 1, 11) Takav ton koji proizlazi iz *tonosa*, iz zategnutosti, povezanosti, uzglobljenosti s Riječju-Tijelom pretvara teološki diskurs u pjesnički. Taj pjesnički diskurs nije literarna mistagogija modernih proroka ni odisejevski *polytropos*. To je adamički pjev. Pjev kojim je zemljanin pjevao svoju zadivljenost njom – ženom. Ton koji je proizlazio iz zategnutosti i povezanosti dvaju tijela koja su postala jedno. To je ton kojim je Ivan pjevao *Otkrivenje*. Ton kojim su evanđelisti pisali evanđelja. Ton kojim je apostol Pavao pisao poslanice. To je *kanonski* ton. Taj je ton *duša teologije*. Tekst kojim prevladava takav ton, takav takt ne treba *prosvijetljene* hermeneutičare. Njegov smisao ujedno je i literalan (*sensus literalis*) i duhovan (*sensus spiritualis*). Nerazdvojni smisao. Jedan u drugom. Kao što su jedan u drugome Onaj koji govori i onaj koji piše – Sin i teolog. Takav ton, takt razumiju ljubavnici. Oni koji ne pišu samo *iz duha* (*ek pneumatós, ex spiritu*), već *iz Tijela* (*ek sarkós, ex carne*).

Ako teolog ne govori osobnom apokaliptikom, iz *odnosa* s Riječju, Tijelom, uzglobljenosti u Tijelu, *iz* Jednoga Tijela, njegov govor bit će »mjed što ječi, cimbal

što zveči«. Teologija će biti isprazna akademska disciplina koja zaista daje odgovore na pitanja koja nitko, izuzev, dakako, samih teologa, ne postavlja. Na beživotna pitanja. Takva je teologija atonalna. Dosadna. Zbog nje nitko ne će zadrhtati. Ona ne će nikoga ushititi. Zato – držim – trebamo oslušnuti kakav je ton suvremene teologije? Što god čuli, uvjeren sam da bi ton teološkoga diskursa (i govora) »ovih«, posljednjih »dana« (*eschátou tōn hēmerōn*, Heb 1, 2) trebao i mogao biti osoban, apokaliptičan – onaj ton koji otkriva ljubavnički odnos Sina i teologa, Zaručnika i Zaručnice, kojim odzvanja: *Dođi!*